

TA'LIM MAZMUNI VA TEXNOLOGIYASI

Qurbonova Zilola Bobodo'stovna

Qashqadaryo viloyati Qarshi tumani 3-son texnikumi ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada ta'lim mazmuni va ta'lim texnologiyalarining nazariy hamda amaliy jihatlari yoritilgan. Ta'lim mazmunining jamiyat taraqqiyoti, fan-texnika rivoji va shaxs kamolotidagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalarining ta'lim jarayonini samarali tashkil etishdagi ahamiyati, o'qitish jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqolada ta'lim mazmuni va texnologiyalarining o'zaro uzviy bog'liqligi asoslab berilgan hamda ularni uyg'unlashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim mazmuni, ta'lim texnologiyasi, o'quv jarayoni, innovatsion ta'lim, pedagogik texnologiya, zamonaviy ta'lim, ta'lim sifati, o'qitish metodlari.

Texnologiya - bu berilgan parametrlarga mos keladigan mahsulot olishga yo'naltirilgan dastlabki materiallarni o'zgartirish jarayoni va uslublarining yig'indisi. Pedagogik texnologiya - bu faqat kompyuter va texnologik oshiradigan faktorlarni tahlil qilish yo'li bilan umumta'lim jarayonini optimallashtirish usullarini ishlab chiqish va prinsiplarini aniqlash. Texnologiya bu sifat jihatdan yangi masalalarni yechish uchun ta'lim evolutsiyasi bosqichini tayyorlagan obyektiv jarayon. "Texnologiya" tushunchasi texnik taraqqiyot natijasida paydo bo'ladi va uning lug'aviy ma'nosi (kasb, fan, tushuncha, ta'lim, san'at) materiallarning ishlash usul va uslublaridan iboratdir. Fan va texnika taraqqiyoti inson imkoniyatlarining kengayishiga olib keldi. Yangi texnologiyalar katta ta'lim imkoniyatlarini ochdi. Ro'y berayotgan sifat o'zgarishlar shuni ko'rsatadiki, odat bo'lgan tushuntirishda o'rgatish jarayonlari o'qituvchilarning shaxsiy imkoniyatlari

chegasidan tashqari chiqib keta boshladi. Vujudga kelgan yangi texnik, axborot, bosma, eshitish va ko'rgazma vositalari o'ziga xos tarzda yangi metodikalar bilan ta'lim jarayoniga ko'pgina yangiliklar kiritib, uning ajratilmas qismi bo'lib qolmoqda.

Pedagogik texnologik jarayonning o'ziga xosligi, uning an'anaviy shakllaridan ustuvorligi va hozirgi zamon ta'limi muammolari real yechish usullari hali to'la o'rganilmagan. Bu haqda chet ellik va o'zbek avtorlari ko'p yozmoqdalar. Lekin barchalari pedagogik texnologiyalar kelajakda ustuvor o'ringa ega bo'lishiga ishonadilar. 1950- yillarda, o'quv jarayoniga texnik vositalarni joriy etish boshlanganda, „ta'lim texnologiyasi“ termini vujudga keldi, so'ngra u TTV qo'llanish metodikasi bo'yicha keyingi yillarda „pedagogik texnologiyalar“ga

aylandi. 1960- yillar o'rtasida bu tushuncha mazmuni halqaro anjumanlar va chet el pedagogik bosma nashrlarida keng muhokama qilindi. 1967-yillar PFA qoshidagi ochilgan institutni Maktab jihozlari va texnik vositalari III" deb atashdi. Shunday bo'lsa-da, institut olimlari ta'lim texnologiyasi muammolari bilan shug'ullanishar edi. 1970- yillar boshida rivojlangan kapitalistik davlatlar. AQSH, Angliya, Yaponiyada pedagogik texnologiyaga oid jurnallar nashr qilindi, keyinchalik bu muammo bilan maxsus muassasalar shug'ullana boshladi. Masalan, AQSH, Buyuk Britaniyada bo'lib o'tgan pedagogik texnologiya bo'yicha milliy kengashlar bunga misoldir.

Budapeshtda 1977-yilda YUNESKO tomonidan tashkil qilingan xalqaro seminarda ta'limdagi texnologik jarayonning asosiy xususiyatlari ko'rsatib o'tildi;

1. Texnikani mukammal bilish va ishlatish.
2. Audiovizual materiallar fondi bilan tanishish.
3. Ularning samarali ishlatish metodikasini egallash va ijodiy yondoshish.

Hozirgi zamon chet el va vatanimiz tajribasini tahlil qilish asosida, bugun ta'lim jarayonini shakllantiruvchilar doirasi kengaytirilmog'i lozim.

„Ta'lim texnologiyasi" tushunchasiga ta'lim maqsadlarini tahlil qilish va rejalashtirish, o'quv-tarbiya jarayonini ilmiy tashkil qilish, ta'lim samaradorligini ta'minlaydigan vosita, material va metodlar tanlanadi.

Hozirda ta'lim texnologiyasi yordamchi vosita bo'lib qolmay balki, o'quv jarayonining rivojlanishida katta rol o'ynab, uning tashkiliy shakllari, metodlari, mazmunini o'zgartiradigan yangi sistema deb tushunilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, o'qituvchi va o'quvchining pedagogik tafakkuriga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda.

Texnologiyani bunday tavsif qilish ta'lim jarayonidagi barcha tuzuvchilar orasidagi uzviy bog'lanishning muhimligini, pedagog va o'quvchining o'zaro hamkorligini ko'rsatadi. O'quvchi passiv ta'lim obyektidan faol shaxs-ta'lim va tarbiya subyektiga aylanadi va aktiv subyekt sifatida o'qituvchi bilan bu jarayonda qatnashadi, mustaqil bilim olishga intiladi.

Fikrimizcha, yangi pedagogik texnologiyaning boshlang'ich maktabdagi roli va vazifalarini ko'rsatish zarur. Metodika asosiga qurilgan ta'limga qaraganda „ta'lim texnologiyasi" ko'p qirralidir.

Birinchidan, texnologiya asosida tub mahsulotlarni aniq tavsifi turadi. Texnologiyada maqsad markaziy komponent hisoblanib, bu holat unga erishish darajasini aniq topishga olib keladi.

Ikkinchidan, tub va oraliq maqsadlari aniqlangani uchun texnologiya maqsadga erishish va nazorat obyektiv usullarini ishlab chiqishga yo'l ochadi.

Uchinchidan, texnologiya o'qituvchining pedagogik eksperiment qilishga majbur qiladigan holatlarini kamaytiradi.

To'rtinchidan, texnologiya o'qituvchi va uni faoliyat turlariga yo'naltirilgan dars ishlanmalari o'rniga, o'quvchilarning o'quv-o'rganish faoliyati mazmuni va tuzilishini aniqlaydigan o'quv jarayonining loyihasini beradi.

Metodik dars ishlanmasi har bir o'qituvchi tomonidan turlicha o'zlashtiriladi, dars va o'quvchilar faoliyati ham turlicha tashkil qilinadi. O'quvchilarning o'quv faoliyatini loyihalashtirish esa, programmalashtirilgan ta'lim tajribasi ko'rsatganidek o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini ko'taradi.

Inson bu murakkab sistema va unga kuchi va yo'nalishi har xil yoki qarama-qarshi bo'lgan ko'p sonli tashqi kuchlar ta'sir etadi, shuning uchun u yoki bu ta'sirning samarasini oldindan aytib berish qiyin. Ijtimoiy texnologiya bu borada katta samaraga ega, chunki u qayta aloqaga kirisha oladi.

Masalan, o'qituvchi doimiy nazoratni tashkil qilib, o'quv materialini o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelgan o'quvchilarni aniqlaydi va ular bilan qo'shimcha ish olib boradi. Bunday paytda o'qituvchi yangi materialni tushuntirish va mustahkamlash texnologiyasini qo'llaydi. Ya'ni, bu narsa materialni yetarli darajada o'zlashtira olmaganlar uchun o'tkaziladi.

Endi texnologiyaning yana bir turi haqida to'xtalib o'tamiz. Bu tushuntirish metodi bilan tushuntirish va mustahkamlashdir.

Masalan, dars boshida o'qituvchi 4-5 daqiqa savol-javob qilib, o'tgan darsdagi qaysi savollarni qaysi o'quvchi qay darajada o'zlashtirganini aniqlaydi. So'ngra, o'qituvchi mavzuni boshqat-dan tushuntirib o'tirmay, so'rash davomida sinf diqqatini aynan shu savollarga qaratadi. Savolga to'liq javob qaytargan o'quvchilar tinglanadi va sinfdagi barcha o'quvchilar o'zlashtirmaganlarini bilib oladilar.

Bu usul o'qituvchilarga mashg'ulotidagi muammolarni aniqlab, tezda ularni yechish, ya'ni o'quvchilarga yordam berishga imkon yaratadi. Bunday texnologiya jarayoni vaqtni tejab, o'tilgan materialni so'rash metodi orqali mustahkamlashga

ko'maklashadi. Ijtimoiy texnologiya muayyan barcha sharoitlarga tezda moslashishi bilan ko'zga yaqqol tashlanadi.

Ta'lim mazmuni haqidagi dasturiy hujjatlarda pedagogik texnologiyaning maqsadi quyidagicha tavsiflanadi: „Shaxsning har taraflama shakllanishi va rivojlanishi, o'quvchilarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan bilimlar bilan qurollantirish, ularni xalq xo'jaligida ishlashga va ta'limni davom ettirishga tayyorlash, kun-dalik hayotda va mehnat faoliyatida zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'quvchilar tomonidan egallashni ta'minlash va hokazo. Nega ilgari „har tomonlama rivojlanish" haqida gap yuritilsa, hozir faqat shaxsning uyg'un rivojlanishi" to'g'risida gapirilyapti? Shaxsga barcha holatlarda o'z yo'nalishini aniqlashga imkon beradigan tarbiya berish kerak.

1. Ta'lim tizimi oldida turgan birdan bir maqsad, o'sib kelayotgan avlodni hayotga, jamiyat faoliyatiga tayyorlash.

2. Oldin ko'rsatilgandan kelib chiqib, ta'lim texnologik yo'nalishining maqsadi deb o'quv jarayonini berilgan ko'rsatmalar asosida tuzish deb qo'yilgan.

3. O'quv materiallarini tayyorlash va ta'limni tashkil etishni o'quv maqsadiga muvofiqlashtirish.

4. Joriy natijalarni baholash va ta'limni shu asosida maqsadga yo'naltirish.

5. Yakunlovchi natijalarni baholash.

Maqsadga erishish uchun quyidagilar zarur:

a) kutilayotgan yakuniy maqsad haqida to'la tushuncha berish;

b) maqsadni tashxis qilish va „maqsadga erishildimi?" degan savolga aniq javob berish. Bunday maqsad „tashxis maqsad" deb ataladi.

Ta'lim jarayonini texnologiyalash quyidagilarni talab qiladi: 1. Umumiy maqsadni diagnostik maqsadga o'tkazishni. 2. Yangi diagnostik maqsadni o'qitish bosqichlariga bo'lib, har bosqichning maqsadini aniqlashni.

Dars tartibi.

Tushuntirish darsi. Ta'limning asoslaridan biri tushuntirish prinsipi. Shuning uchun bilim va ko'nikmalarni shakllantirishda boshlang'ich bosqich bu nazariy savollarga o'rganish. Bu ishda materialni o'qituvchi tomonidan tushuntirish muhim rol o'ynaydi. Tushuntirish darsi tuzilishi, ya'ni uning qismlarining joylashishini quyidagicha ko'rsatish mumkin.

1. Oldingi o'rganilgan material asosida bilimlarni qayta tiklash.
2. Materialni tushuntirish.
3. Materialni o'zlashtirilganini tekshirish.
4. Nazariyotni qo'llash namunasini ko'rsatish.
5. Bilimlarni mustahkamlash.
6. Uy ishi.
7. Dars yakunini jamlamoq.

Ko'rib chiqilayotgan turdagi darsning eng muhim qismi materialni tushuntirish. Bu qism va bundan keyingi mavzular ustida olib boriladigan ishni nazariy asoslari qo'yiladi. Shuning uchun yangi material berilibgina qolmay, tushuntirilishi ham kerak. O'qituvchi ko'rilyotgan mavzuning negizini ko'rsatib, o'rganilayotgan nazariyani amaliy o'quv masalalarini yechishda qoidalarni ishlatishni o'rganish kerak. Bu darsning asosiy maqsadidir. Maqsad quyidagi shartlarni bajarishda tashxis maqsad" deb sanaladi:

1. Sifat, bilim, xosila, tajribaning aniq tavsifi.

2. Berilgan, sifat, bilim, hosila, tajribani aniqlash.

3. Uning shakllanish yoki rivojlanish pog'onasini o'lchash.

4. Bu pog'onani baholash va taqqoslash.

5. Ta'lim maqsadini tanlashda hozirgi kun talablariga yo'naltirilishi kerak. Maktab insonni bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatda mehnat qilishga tayyorlaydi.

Shuning uchun ta'limning tashxis maqsadiga kasb-hunar ta'limiga tayyorlash olinishi kerak. Ta'lim texnologiyasida o'qitish jarayonining yakunlanishi darajasi o'qituvchi tarafidan aniqlanadi va shunga qarab muloqot va o'zaro ta'sir jarayoni texnologik relslarga o'tkaziladi.

6. Tashxis maqsadni qo'yish (talab qilinadigan o'zlashtirish pog'onasini ko'rsatib).

7. Jarayon texnologiyasini nazorat qilish va qo'yilgan maqsadga erishish darajasini aniqlash.

8. 70% dan kam bo'lmagan aniqlik bilan yakuniy natijaga erishish.

Asosiy talab bitta - ta'lim jarayoni doimo tugallangan bo'lishi kerak. Har qaysi texnologiya - bu axborot texnologiyasi.

***Texnologiya"* tushunchasining pedagogikada qo'llanishi** haqida gapiradigan bo'lsak, ta'lim-tarbiya jarayonlarining uyg'unligi maorifdir. Ta'limning tashxis markazini aniqlash mumkin. Bu keyingi faoliyatda kerak bo'ladigan o'quv material hajmini o'zlashtirish bo'lishi mumkin. Aniq o'quv materialining o'zlashtirish sifatini yakuniy nazorat qilish mumkin. Ta'limda texnologiyani tuzish va qo'llash mumkin.

Tarbiyaga kelganda, tashxis maqsadni aniqlash qiyin. Inson - ko'p faktorli tizilma. U psixologik, shaxs sifatlarga ega pedagogika hozirgi rivojlanish bosqichida

bu sifatlarni kerakli darajada shakllantiradigan pedagogik jarayonni tuzish yoki tavsiflashga ham, jarayonlarning natijalarini joiz buzilishlarini oldini olishga ham qodir emas. Chunki bugun qo'limizda psixologik va ayniqsa shaxs sifatlarining shakllanishini aniqlaydigan tashxis usullari yo'q. Shuning uchun „Tarbiya texnologiyasi" haqida gapirganda faqat qo'llanilayotgan metodika va subyektiv nazorat uslublariga tayanish mumkin. „Tarbiya texnologiyasi" so'z birikmasini biz birorta „tarbiya metod" va jarayonlari yig'indisiga qaratib qo'llay olamiz.

„Maorif texnologiyalari" atamasini ishlatishni ham noo'rin deb sanaymiz, „texnologiya" bugungi kunda tarbiya jarayoniga qaratib qo'llanila olmaydi, shuning uchun „maorif texnologiyalari" atamasining ishlatilishi mumkin emas. „Ta'lim texnologiyasi" bor. Ta'lim qanday bo'lishi kerak? Pedagogik ta'limga kibernetik yondashish boshlandi; o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatini mayda qism qadamlarga bo'lish, teskari gartirish uchun foydalanish, ta'limni har bir o'quvchi o'zlashtirish tezligiga moslashtirish.

Texnik avtomatizatsiya vositalari va dasturlangan qo'llanmalar tufayli o'qitish sharoitida teskari aloqa va ta'limni individuallashtirish prinsiplarini, faollik prinsipini tatbiq etish. Mustaqil ish yangi shakllarini topish uchun imkoniyat yaratiladi. Bu o'qituvchi ishtirokisiz o'quvchilarni bilim va ko'nikmalarini o'zlashtirishga qarab ta'lim jarayonini o'zgartirishga yo'l beradi. Yangi pedagogik texnologiya tufayli ta'lim nazariyasi va amaliyotida paydo bo'lgan yangilik aynan shudir. Bu masalaning yechimi o'quv jarayonining o'ziga xos qonuniyatlarini o'rganadigan psixologiya, pedagogika fanlari va kibernetika tutashuvida joylashgan. Yangi texnologiya atamalarida bilimlarni chuqurlashtirish didaktik vosita sifatida imkon boricha kam vaqtni sarflab, berilgan mashq turidan ko'p axborot chiqarish uslublariga o'rgatish ko'rsatiladi. Pedagogikada bu dasturlangan ta'lim g'oyasi paydo bo'lganda va beriladigan material tizimlashtirish masalasi ko'tarilganda ishlatila boshladi.

Dasturlangan ta'lim jarayonida o'quv materiali tayyorlashga, bayon qilishga va so'rashga qo'yilayotgan talablar zarurdir, chunki o'quv jarayoni boshqariladigan jarayon bo'lishi kerak va o'qituvchi tomonidan texnik vositalarga, dasturlangan darsliklarga o'qituv mashinasi va boshqa zamonaviy elektron akustik va proyeksion apparatlarga kiritilgan dasturlar orqali olib borilishi kerak. O'quv jarayonida o'qituv vositalari bilan birga-bir qoladigan o'quvchi faoliyatining barcha ijobiy va salbiy taraflarini ko'zda tutish uchun o'quv materiali qanchalik aniq tizimlangan bo'lishi kerakligini tasavvur qilish mumkin. Ta'lim tizimi rivojlanishida o'quvchilar soni ko'payishi obyektiv qonun bo'lgani uchun uning natijasi ham qonuniydir.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim mazmuni va ta'lim texnologiyalari zamonaviy ta'lim tizimining asosiy va ajralmas tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ta'lim mazmuni o'quvchilarga beriladigan bilim, ko'nikma va malakalar majmuini ifodalasa, ta'lim texnologiyalari ushbu mazmunni samarali, tizimli va maqsadga muvofiq tarzda yetkazib berishga xizmat qiladi. Bugungi globallashtirish va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borish hamda uni zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni hal etish, ijodiy yondashuv va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Shu bilan birga, interfaol metodlar, raqamli vositalar va innovatsion yondashuvlar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi. Ta'lim mazmunining texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, natijaga asoslangan va uzluksiz rivojlanishga xizmat qiluvchi tizimga aylantiradi. Shunday ekan, ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglar ta'lim mazmunini to'g'ri tanlash, uni zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida amalga oshirish hamda ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni joriy etishga alohida e'tibor qaratishlari lozim. Bu esa ta'lim sifatini oshirish,

raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Bespalko V.P. Pedagogik texnologiya asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1989.

2.Selevko G.K. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari. — Moskva: Narodnoe obrazovanie, 1998.

3.Farberman B.L. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Fan, 2001.

4.Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 2004.

5.Abduqodirov A.A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.

6.Xodjayev B.X. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2016.

7.Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2012.

8.UNESCO. Educational Technology: Policy, Research and Development. — Paris: UNESCO Press, 1977.